

SOFYALI BÂLÎ EFENDİ'NİN SAFEVİLERE DAİR RÜSTEM PAŞA'YA GÖNDERDİĞİ MEKTUP

Tufan GÜNDÜZ¹

ÖZET

Fususü'l-Hikem şârihi olarak bilinen Sofyalı Bâli Efendi, Safevî şehzâdelerinden Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne sığınması vesilesi ile Rüstem Paşa'ya gönderdiği mektubunda Safevîlerin tarihine ve din anlayışlarına dair görüşlerini nakletmiş, onları rafizî olarak nitelendirmiş, Şah İsmail'in kendisinin ve hükümdarlığının gayrimeşru olduğuna vurgu yapmıştır. Mektup temel olarak Safevîlerle hiçbir şekilde işbirliği yapılmamasını tavsiye etmekte olup, Osmanlı süfi çevrelerinin Safevîlere bakış açısını yansıtmayı bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Sofyalı Bâli Efendi, Şah İsmail, Tahmasb, Elkas Mirza, Rafizî, Kızılbaş.

THE LETTER THAT SOFYALI BÂLÎ EFENDI SENT TO RUSTEM PASHA ABOUT THE SAFEVIDS

ABSTRACT

Sofyalı Bâli Efendi who was known as the annotator of Fususi'l-Hikem - by using the asylum of Elkas Mirza who was one of the princes of Safevids to Ottomans- expressed his opinions about the history of Safevids and their perception of religion ,identified them as Rafizi and stressed that Shah Esmail himself and his rulership was illegal. The letter suggests that any collaboration should not be made with Safevids and also this letter is of great importance as it reflects the viewpoint of Otoman Mystics about the Safevids.

Keywords: Sofyalı Bâli Efendi, Shah Esmail, Tahmasb, Elkas Mirza, Rafizî, Kizilbash.

GİRİŞ

Tasavvuf çevrelerince Fusüsü'l-Hikem şârihi olarak tanınan Bâli Efendi, aslen bugünkü Arnavutluk sınırları içinde olan Ustrumca'da doğduğu halde ömrünün büyük bir bölümünü Sofya'da geçirdiği için Sofyalı nisbesi ile tanınmıştır. Evliya Çelebi'ye göre Yörük köken-

1 Doç.Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

lidir. Şeyh Kasım'ın müritlerinden olup (Taşköprüzâde 2007: 369²; Mehmed Süreyya: 1996:II/356-57; Osmanzâde Hüseyin Vassaf 2006: III/341-343) yüksek tahsilini Sofya'da ve İstanbul'da tamamlamıştır (Osmanzâde Hüseyin Vassaf 2006: III/341-343; Kara 1992: V/20, 21).

Bâli Efendi, Kanunî Sultan Süleyman'ın bazı seferlerine katılarak orduya manevî destek sağlamaya çalışmıştır (Osmanzâde Hüseyin Vassaf 2006: III/341-343; Mehmed Süreyya: 1996:II/356-57). Evliya Çelebi, Kanunî Sultan Süleyman'ın, Sigetvar seferi esnasında Bâli Efendi'yi ziyaret maksadıyla gelip korusunda konakladığına, bu esnada askerlerin koruya büyük ölçüde zarar verdiğine, Bâli Efendi'nin de bu duruma içerleyerek koruyu terk ettiğine, Sultan'ın, çok istemesine rağmen Bâli Efendi ile görüşmesinin mümkün olmadığına dair bir rivayet nakletmektedir. Evliya Çelebi'ye göre Kanunî Sultan Süleyman, Ebussuud Efendi'yi Şeyh'in yanına göndermiş, o da Ebussud Efendi'ye hem Sigetvar'ın fethini müjdelemiş, hem de Sultan'ın vefat edeceğine dair bazı deliller göstermiştir (Evliya Çelebi 2001:III/227).

Sofyalı Bâli Efendi'nin bilhassa Rumeli'de etkili bir din âlimi olduğu ve pek çok müride sahip bulunduğu anlaşılmaktadır (Osmanzâde Hüseyin Vassaf 2006: III/341). Evliya Çelebi İştib'in vasıflarını sayarken 7 adet tekmeden söz etmekte ve bunlardan birinin Sofyalı Bâli Efendi'nin tekkesi olduğunu bildirmektedir (Evliya Çelebi 2001: VI/63).

Bâli Efendi, pek çok kitap ve risale kaleme almıştır. Bunların en meşhuru Fusûsü'l-Hikem'e yazdığı şerhlerdir. Bunun yanı sıra Şerh-i Hadis-i Kudsi, Manzume-i Varidat, E'tvar-ı Sitte, E'tvar-ı Seb'a, Risale fi Kaza ve Kader, Mecmuatü'n-Nasayih, Mektubat, Kıssa-i İbrahim Aleyhisselam onun önemli eserleri arasındadır (Osmanzâde Hüseyin Vassaf 2006: III/343; Kara 1992: V/20, 21).

Bâli Efendi'nin Kızılbaşlık konusunda kaleme altığı mektup Kanunî Sultan Süleyman'ın veziri Rüstem Paşa'ya gönderilmiş olup bir sureti Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk 2951-25 numara ile kayıtlı bulunan Risaleler Mecmuasının içinde 198-202 sayfalar arasında yer almaktadır. Mektub'un muhtevassından, Safevî hükümdarı Tahmasb'ın kardeşi Elkas Mirza'nın ağabeyine isyan ederek Osmanlı Devleti'ne sığındığı (Kılıç 2006: 249-257) bir dönemde (1547) kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Bu mektuptan açıkça anlaşıldığına göre Kızılbaş tabiri doğrudan Safevî Devleti'ni işaret etmekte olup, ferdi veya toplumsal bir grup ile alakalı değildir.

Bâli Efendi mektubunun başlangıcında "Oğlum" diye hitap ettiği Rüstem Paşa'ya dinî hususlarda uzun uzun nasihatlerde bulunmaktadır. Bâli Efendi duanın değeri hakkında bildikten sonra cümlelerin duası sayesinde İran'da Tahmasb'ın vücudunu ortadan kaldıracaklarını ve o yerlerde Şia'nın yerine Sünniliğin tesis olacağını bildirmektedir. Bu cümleden olarak

2 "Şeyh Kasım Çelebi'nin halifelerindedir. Merhûm âlim, ilmiyle âmil, fakir ve miskinleri irşad eden, ibadet ve taatları ifa edip müridlerin terbiyesi ile meşgul olan zat idi. Şeriatin sınırlarına riayet ederek tarikat adabını gözetirdi." Taşköprüzâde, *Osmanlı Bilginleri-eş-Şakaikü'n-Numaniye fi Ulemai'd-Devlet-i Osmaniyye*, (trc. Muharrem Tan), İstanbul 2007, s. 369.

onun Osmanlı Devleti'ni Dar-ı İslâm olarak görmekte, İran'ı ise cihad sahası farz etmektedir. Bu husus Safevîlerin Sünnîlik dışı sayılmasından kaynaklanmaktadır.

Bâlî Efendi, mektubunun Safevîler hakkında bilgi verdiği bölümünde Şeyh Safiyüddin'in seyyidliğinin şüpheli olduğunu, ancak, bunun bir önemi olmadığını, gerçekte İslâm'a itibar edilmesi gerektiğini bildirir ve Şeyh Safi'ye atfedilen bir rivayet nakleder. Buna göre *Şeyh Safi bir gün rüyasında belinde köpek eniklerinin sesini duymuş, bu rüyayı, onun neslinden gelecek olanların din yolundan sapacaklarına, zalim hükümdarlar olacaklarına yorumlayıp ağlamış. Safiyüddin'in ölümünden sonra oğlu Muhammed Şah sûflerin başına geçmiş, ancak onun, babasının yolundan döndüğü gerekçesiyle Safiyüddin'in müridleri, şeyhlerinin ölümünden sonra ikiye ayrılmışlar. Bir kısmı Muhammed Şah'ın yanında kalmış, diğerleri ise ülkenin değişik mahallerine dağılıp takva ile meşgul olmuşlar. Muhammed Şah'tan sonra yerine oğlu Cüneyd geçmiştir. O da babası gibi gaza hevesine kapılıp birkaç defa asker sürmüştü, işi rast gittiği için epey ganimet elde etmiş. Gürcistan seferine niyet edince devrin padişahu bunlara izin vermemiş ve Cüneyd'in direnmesi üzerine de onu öldürmüştü.*

Bu rivayetin tarihi olaylarla örtüştüğünü söylemek mümkün değildir. Öncelikle Şeyh Safiyüddin'in yerine tekkenin başına geçen kişi Muhammed Şah değil Sadrüddin'dir. Cüneyd'e gelinceye kadar ise Şeyh Hoca Ali ve Şeyh İbrahim tekkenin başında bulunmuştur. Diğer taraftan Cüneyd'in Gürcüler üzerine akın yapması ile ilgili olarak da tamamen rivayete dayalı bir bilgi nakletmektedir. Mektub'un açıklamalarında görüleceği üzere burada bahsedilen kişi Şirvanşah Ferruh Yesar'dır.

Bâlî Bey'in ifadeleri arasında en önemlisi şüphesiz Şah İsmail'in nesebine dair verdiği bilgilerdir. Buna göre Şeyh Haydar, tarikat geleneklerine aykırı davranışlar içinde iken devrin padişahının kızı ile hemhal olmuş ve bu ilişkiden Şah İsmail doğmuştur. Güya Haydar ile Şah İsmail'in annesinin birlikteliği evlilik öncesi olduğu için Şah İsmail de gayrimeşru bir çocuk olarak dünyaya gelmiştir. Böylece Şah İsmail'in sadece rafizî değil, geyrimeşru biri olarak da hükümdarlık yapmaya layık olmadığı vurgulanmak istenmiştir. Bâlî Efendi, Şah İsmail'in Sünnî ulemaya karşı katı tutumunu ve onların pek çoğunu katletmesini de bu olaya bağlamakta, "veled-i zina" olduğu yolunda ulemanın dedikodu çıkardığı gerekçesiyle onları katlettiğini dile getirmektedir. Halbuki Şeyh Haydar, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kızı Alemşah Begüm ile evlenmiş ve Şah İsmail bu evlilikten dünyaya gelmişti. Bu yönü ile bütün Safevî kaynaklarının Uzun Hasan Bey'den saygı ile söz ettiğini de ifade etmek gerekir. Ne var ki, Osmanlı sülûlî çevrelerinde Şah İsmail'in nesebinin sahih olmadığı yolundaki hikâyelerin anlatıla geldiği görülmektedir. Bu cümleden olarak yazarı belli olmayan, ancak Bâlî Efendi'nin müridlerinden biri tarafından kaleme alınan bir risalede de aynı konuya değinilmiştir.³

Bâlî Efendi mektubunun son kısmında Rüstem Paşa'ya, Elkas Mirza'nın Osmanlılara sığınmasına atıf yaparak, "Şimdi oğlum, Acem memleketleri bu pis taifeyi beslediler de ne fayda

3 "Şah'ın nesebinin sahih olmadığı şeyhimin şeyhi Sofyavî Bâlî Efendi'den mesmu'um olmuştur." Anonim, *Risale fi Tekfir-i Kızılbaş*, Milli Kütüphane A.Mil.Yz.A 965/1, s. 6.

gördüler ki biz Elkas'a izzetler ve ihsanlar edince o faydayı bulacağız? Bunlar dalalet tohumları ekerler, cehennem ateşinin habercileridirler; bunların ölüsü de İslam'a zarardır" diyerek Safevîlerle her ne suretle olursa olsun ittifak yapılmaması gerektiğini tavsiye etmektedir.

Görülüyor ki, Sofyalı Bâlî Efendi'nin, Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne sığınması vesilesi ile kaleme aldığı mektubunda dile getirdiği konuların neredeyse tamamı, tarihi bilgiler bakımından doğru değilse de sufi çevrelerin Safevîlere bakışını yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir. Böylelikle Osmanlı toplumundaki sufi çevrelerin, Osmanlı fikir dünyasının inşasındaki rolü -küçük bir örnekleme ile de olsa- meydana çıkmaktadır.

SOFYALI BÂLÎ EFENDİ'NİN MEKTUBU

(198a) Merhûm-ı mezbûr merhûm Sultan Süleyman Han Gazi hazretlerinin veziriazamı olan merhûm Rüstem Paşa'ya irşad ve tesellî tarîki üzere ve Kızılbâş taifesinin hakkında i'tikad nice gerek ve nice adavet üzere olmak gerek beyan idüb irsal buyurdıkları mektub-ı şeriflerinin suretidir ki zıkr ve beyan olunur. Merhûm-ı mezkûr mürşid-i kâmil ve âlim ve âbid ve şeyhülislam ve mukteda-yı enamdır.

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

Oğlum Paşa Hazretleri,

Hünkâr hazretlerine Hakk -celle ve 'alâ- çok yıllar ömürler versin. Dünyada izzetler ve kerametler müyesser eylesin. Demeyesiz kim, gazamız murad üzere olmadı, hünkâr hazretlerinin muradı hâsıl olmadı; ulemânın duaları kabul olmadı ve Kur'an-ı Azim'in te'siri zâhir olmadı. Cevab budur ki dua eyleyin.

(198b) Taife üç kısımdır. Biri 'âmm, biri hâss ve biri ehassdır. 'Ammın duası budur ki, "hünkâr hazretlerinin muradı ne vechle ise onun aynını müyesser eyle ya Rab" deyü dua ederler. Zira bu taife mahcublardır. Bunun gibi umurda Hakk'ın rızasına nazar eylemek şanları değildir. Amma hâs, hünkâr hazretlerinin maksudu ne vechledir, bildiler, amma ihtimal verdiler ki, bu vechle maksudun husûlünde câizdir ki, Hakk'ın rızası olmaya sonra fesada müeddî olduğu için nagâh duamız Hakk'ın rızasına muvafık olmaya, âsî olavuz deyü ol duadan dahi Ahsen-i duaya 'udül eylediler ki: Ya Rab, bu bâbda padişahımıza her ne hayırlı ise onu müyesser eyle dediler. Zira havassın makamlarının muktezası budur ki her umurda Hakk'ın rızasının taleb edeler. Amma ehassın şanları budur ki. Hünkâr hazretleri canibinden dua emr olmak nazarı ile nazar dua eylediler ve teveccüh-i tamla teveccüh eylediler, keşfle ve ilm-i ledun ile bu muradınca olsa gerektir bildiler. Onun

(199a) mucebince duaya meşgul oldular. İmdi şöyle malum ola ki, ehass olan evliyanın a'lâsıdır duaları makbuldür. İmdi bu üç taifenin küllisi hünkâr hazretlerinin muradının husûlüne dua ettiler ve şek yoktur duaları dahi kabul oldu ve Kur'an-ı Azim'in dahi te'siri zâhir oldu amma kabul olmakta Hakk tealâ hazretlerinin âdeti ve sünneti üç kısımdır. Biri

budur ki: Ayende dua akebince vâki' olur. Biri budur ki: Dahi hayırlısı vâk'i olur. Biri budur ki: Vakti ve saati gelince tehir olunur. Hazret-i Musa ve Harun aleyhima es-selamın Firavun hakkında olan duaları gibi şekkimiz yoktur. Bu üç taifenin duaları bi'l-fiil vâki' oldu ve Kur'an-ı 'Azîm'in te'siri zâhir oldu. Elkas'ın⁴ vücudu dâr-ı İslam'da zarar-ı 'azîmdir, ref' oldu. Ve Tahmas'ın⁵ hakkında duanın te'siri oldu. Maksud buydu: Ol memleketten Tahmas'ın vücudu götürülüp Şer'-i Muhammedî icra oluna. Ol dahi mercudur ki,

(199b) 'an karîb hâsıl ola. Hünkâr hazretlerinin cümle muradı hâsıl ola. Ve bundan sonra bir haber nakl edeyim. Sahih haberdur. Cemaat-ı kesîreden ve sikâttan işittiğimiz haberdur: Şeyh Safî bu taifenin dedesidir. Meşâyih silsilesindedir ve biz(im) gördüğümüz silsilelerde seyyiddir diye kayd olunmamıştır. Bazı müridler seyyiddir diye kayd etmişler. Ya seyyid ola ya olmaya, i'tibâr din-i İslam'adır. Beher hal meşhur budur ki, Şeyh Safî mürşid-i kâmilidir ve ehlu'l-lahdandır. Vâki' hal budur ki, geldik imdi ol haberin beyanına: Şeyh Safî bir gün mu'teber müridlerinden bazısın halvetine davet eyledi. İçeri girdiler, şeyhi ağlar buldular. "Ya mevlânâ niçin ağlarsın?" dediler. Dedi ki: "Bir zamanda bir düş gördüm. Belimden köpek encikleri avazı işittim. Çağrıştılar. Hiç kırmadım. Manaya haml eyledim. Olacak var imiş. Şimdi bildim ki zahire müteallik imiş." dedi ve ağladı. Muaviye hazretleri gibi ulu kimesnenin belinden Yezid geldi.

(200a) geldi. Benim gibi köpeğin belinden köpek gelir, dahi ne gelse gerektir" dedi ve ağladı. "Ol belimde avaz eden köpekler budur ki, neslimden bir zâlim zâhir olsa gerektir. Şeri'at-ı Muhammedîye'yi aslından götürse gerektir. Ulema ve suleha ve mü'minleri kahredip kılıç ile ve enva' türlü gad(r) ile helak eylese gerektir. Hakk te'âlâ onları ve onlara tâbi' olanları helak eylesin dedi. İmdi benim oğlum bu duanın muktezası budur ki, külliyyen bu taifenin sıbyanından gayrisin ulusun ve kiçisin erini ve avretini kılıç ile vurup kahr ile helak etmek vaciptir. Çare yoktur. Bu taife lütf u ihsan ile ıslaha gelmek müyesser değildir. Yine maksudumuza başlayalım: Kaçan kim Şeyh Safî mevte karîb oldu. Ehibbasını cem eyledi, dedi ki: Cümleliz ittifak edin, aranızdan birini ihtiyar edin, makamında olsun benim oğlum yerime müstahak değildir. Varsın kemal-i tahsil eylesin, gayri yerde otursun, ocağımda oturmasın benim yerime

(200b) layık değildir dedi ve ahrete nakl etti. Muhammed Şah derler bir oğlu kaldı. Süfîler iki bölük oldular biri ehl-i hevadır bir canibe oldular. Muhammed Şah'ı yerine geçirdiler⁶. Ceheleden ve avamdan alayı ile çok kimesne tâbi oldular. O bir bölük taife ki ehl-i Hakk'tur, kabul etmediler, Şeyh'in emrine muhaliftir (de) diler, her biri bir memlekete başların aldılar, gittiler. Kendi hallerine meşgul oldular. Şer'atle âmil oldular. Muhammed Şah babası makamında karar eyledi. Amma hâli şöyle oldu ki, vardıkça ehl-i heva oldu. Râfîzi taifesi meclisine cem'

4 Elkas Mirza: Şah İsmail'in oğlu dört oğlundan biri olup ağabeyi Tahmasb'in hükümdarlığı sırasında Azerbaycan'ın idaresinden sorumlu iken isyan ederek Osmanlı Devleti'ne sığınmış, Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn seferlerine iştirak etmiştir. Ülkesine döndükten kısa süre sonra idam edilmiştir.

5 Şah Tahmasb: Safevî Devleti'nin ikinci padişahı olup, Kanuni Sultan Süleyman'ın çağdaşdır.

6 Şeyh Safiyüddin'den sonra Safeviye tarikatının başına sırayla Sadreddin, Şeyh Ali ve Şeyh İbrahim geçmiştir.

olur, oldu. Ulemâ ve sulehâ meclisinden i'râz eylediler. Cehelenin bu vechle cemiyetinden Muhammed Şah'a gaza hatırası düştü. Bu sevda ile birkaç defa gaza eyledi. Muhammed Şah fevt oldu, oğlu Cüneyd⁷ yerine geçti. Muhammed Şah'a muhibb olanlar Cüneyd'in başına çöktüler. Cüneyd dahi gaza hevasıyla birkaç defa eşdi, yürüttü. Gazası rast gelmek ile eyü yat- lu fitne cem' olup 'azîm kesret oldu. Bir defa dahi cem' oldular, Acem'den geçip Gürcü'ye gaza

(201a) etmeğe destur dilediler. Padişah⁸ destur verdi, vüzeradan birisi râzî olmadı. "Padişahım, bu taifenin cemiyeti iyi ad ile söylenmez, ben kulun varayın göreyim ne taifedir." Padişah emriyle vardı, gördü. Ol taife tamam dalalet üzere. Geldi, padişaha haber verdi. "Bu nice şeyhtir ki, içlerinde ehl-i 'ilm yoktur. Ve Suleha yok. Cümle hep ehl-i heva ve ehl-i fesaddir. Bu cemiyeti dağıtmak vacibdir. Ansızın hücum edecek olursa def' edince (ye) çok zaman olur." dedi. Öyle olsa, padişah emr eyledi: "İcazet yoktur, varsınlar yerlerine gitsinler" dedi. İnad eylediler, padişahın buyruğun tutmadılar. "Nice olursa olsun, biz bu gazadan rücu' etmeziz" dediler. Padişah canibinden bir bölük taife gönderildi. 'Azîm kıtal oldu. Şeyh Cüneyd'in başın kestiler. Halkı kırıldı, cemiyetleri dağıldı. Şeyh oğlu Şeyh Haydar'ı padişah'a getirdiler. Ulemâ katline fetvâ verdi. Bazılar padişahı men' eylediler. Baba isyanıyla

(201b) oğlu ahz olunmaz dediler, Erdebil'de kodular⁹. Hüsn-i tarik ile çare olmadı, 'ilme meşgul olmadı¹⁰. Sokaklarda serhoş tanburasın çaldı, yürüdü. Ol zamanda sultan olan kim-senenin¹¹ bir türlü bir kız karındaşı var idi¹². İyice adıyla anılmazdı. İttifak biri biriyle başlar hoş olur. Kızın hamli zuhur eder. Cümle 'âlem bildi ki, bu fiil bu oğlanındır, cümle ekâbire ve a'yana 'âr lâhık oldu. Bi'z-zarure nikâh ettiler. Ta'zîm ve tekrîm ettiler, avretiyle Erdebil'e gönderdiler. Sehl zaman geçmeden müddette ekall zamanda İsmail doğdu. Râfîzîler keramettir dediler. Ulemâ veled-i zinadır diye İsmail'in üzerine hükm ettiler. Bu lafz ol diyarda iştihar buldu. Kaçan kim İsmail büyüdü, bu sözü kulağına değürdüler. "Benim üzerime bu sözü kim çıkardı?" dedi. Sünnilerin ulemâsı çıkardı dediler. Ahd eyledi ki, "fırsat benim olursa ulemâyı enva'ı türlü 'azab ile katl edem ve Sünnileri kıram, kökün kesem, yerine mezheb-i Şia'yı yürüdem, babamın

7 Cüneyd, Şeyh İbrahim'in oğludur. Tarikatın başına geçtiği sıralarda amcası Şeyh Cafer ile anlaşmamış, amcasının şikayeti üzerine Karakoyunlular tarafından Erdebil'den çıkarılmıştır. Bundan sonra Anadolu'ya gelerek Osmanlı hükümdarı II.Murad'dan kendisine toprak verilmesini talep etmiş, red cevabını alınca, önce Karamanoğlu toprağı olan Konya'ya geçmiştir. Oradan Varsak Türkmenlerinin içine giden Cüneyd, Karamanoğullarının sıkıştırması üzerine Halep taraflarına giderek bu defa kuzey Suriye'de bulunan Türkmenlerle bir müddet yaşamıştır. Ancak Memluklerin Cüneyd'i bölgeden çıkarması üzerine Akkoyunlulara sığınmış ve Uzun Hasan'den iltifat görmüştür. Akkoyunlu sarayında uzun süre kalan Cüneyd, Uzun Hasan'ın kızkardeşi Hatice Begüm ile evlenmiş ve bu evlilikten oğlu Haydar doğmuştur.

8 Cüneyd'in Gürcüler üzerine sefer yapabilmesi için Şirvanşahlar ülkesinden geçmesi gerekiyordu. Şirvanşah Ferruh Yesar buna izin vermedi. Cüneyd'in ısrarlı tutumu üzerine aralarında gerçekleşen savaş sonucu Cüneyd öldürüldü.

9 Burada anlatılanlar tamamen rivayetten ibarettir. Gerçekte Cüneyd öldükten sonra Haydar, Akkoyunlu sarayında dayısı Uzun Hasan bey'in yanında kalmıştır.

10 Safevî tarikatının müridleri Haydar'ı şeyh olarak kabul ettiler. Haydar bütün gücüyle müridlerini toplamaya çalıştı. Onlara Kızılbaşlık giydirecek diğerlerinden ayrılmalarını ve fark edilmelerini temin etti.

11 Uzun Hasan Bey kast ediliyor.

12 Şeyh Haydar, Uzun Hasan Bey'in kızı Alemşah Begüm ile evlendi.

(202a) ve dedemin öcün alam” dedi. Geldik imdi, Haydar’ın hikayesine: Kaçan kim Er(de) bil’e vardı, babası makamında oturdu. Cümle cehele ve ehl-i heva vardılar, başına çöktüler. O dahi gazâ yolun tuttu. Birkaç defa gazâ eyledi. Çok kimseneye kâdir oldu. Bir defa ziyade yarak gördüler, Gürcü’ye gazâ etmek tarikiyle yürüdüler. Amma niyetleri bu idi kim, fırsat ile basıp Acem tahtını alalar. Bir kimsene geldi bunların sırrını padişaha haber verdi. Hazır oldular, gelip geçerken padişahın cem olmuş halkı üzerlerine vardılar: “Dönün yerinize gidin, padişahın size izni yoktur.” dediler. Bu taife-i şom muhalefet ettiler; ‘âzım kıtal oldu. Şeyh Haydar’ın başın kestiler ve nice taifesi kırıldı¹³. Heğbesinde bunlar beş yüz cebe bulundu. Şeyh Haydar’ın müridlerinden birisi ol cenkde bile imiş. Bu fakire tafsilen haber verdi. “Gaflette bulunduk, cebelerimiz arkamızda bulunmadı; yoksa biz ol Acem taifesinin

(202b) dahi ol vakit kaydın görürdük” dedi. İsmail oğlan idi, bile bulundu, alıp kaçtılar¹⁴. Erdebil’de babası makamında kaldı. Gazâ tarikinden fâriğ oldu. Cümle ehıbbasına emr eyledi, sır ile yarak cem’ edip der-mahzen eyledi. Vaktinde zuhur eylemeye kasd eyledi. Kaçan kim Acem’de fetret oldu, ol zaman zuhur eyledi¹⁵. Malumdur ki neler eyledi.

İmdi benim oğlum, memleket-i ‘Acem ol taife-i habise (yi) beslediler. Ne faide gördüler. Biz Elkas’ı ve dahi birine izzetler ve ihsanlar edip ne faide buluruz. Bunlar dalalet tohumu ve cehennem odlarının kakalcıdır. Her ne yere konsa yedi kat yeri deler geçer, aslına kavuşur. Ve bunların ölüsü ve dirisi dâr-ı İslam’da vaki olmak küllî zarardır. Ba’id olmak ‘ayn-ı saadettir. Bu kelimât ki tesvîd olunup, hazretinize irsâl olundu. Ta ki ol taife-i şomon ahvali tafsilen sizlere ma’lûm ola. Ve’s-selam.

13 Şeyh Haydar’ın gücü artınca Şirvanşah Ferruh Yesar onun Çerkesler üzerine akınlar yapmasına izin vermedi. Haydar ısrar edince bu defa Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup’tan yardım istedi. Akkoyunlular ve Şirvanşahlar, Haydar’ın ordusunu dağıttı. Şeyh Haydar savaşta öldürüldü, cesedi Tebriz’e getirilerek teşhir edildi(1488).

14 Haydar’ın öldürülmesinden sonra çocukları İsmail, İbrahim, Ali ve anneleri Alemşah Begüm İstahr kalesine hapsedildi. Burada üç yıl kaldılar. Akkoyunlu şehzâdeleri arasında patlak veren taht mücadelelerinde kendisine Safevî müridlerinden destek bulmaya çalışan Rüstem Bey, 1493’te Şeyh Haydar’ın çocuklarını İstahr’dan Tebriz’e getirtti. Kızılbaşlar bu defa Sultan Ali’nin etrafında toplandılar. Bu gelişmeler Akkoyunluları rahatsız edince onu Erdebil yolunda öldürdüler. Kızılbaşlar, Haydar’ın küçük oğlu İsmail’i Erdebil’e götürüp gizlediler. Ancak Akkoyunlu takibi devam edince, bu defa Gilan’a kaçırıp, bölgenin ileri gelenlerinden Şemsettin Lahici’ye emanet ettiler.

15 1498’de Akkoyunlu Rüstem Bey’in ölümü İran’ı yeni bir kargaşaya sürükledi. Akkoyunlu ülkesi Murad Bey ile Elvend Bey arasında paylaşıldı. Azerbaycan ve Diyarbekir Elvend Bey’in; Irak-ı Arap, Fars ve diğer yerler Murad Bey’in hakimiyetine geçti. Ayrıca, Murad Bey-i Bayındır Yezd’de, Muhammed Kere Ebrukuh’da, Hüseyin Kiya Çelavi Semnan, Har ve Firuzkuh’da, Barik Bey-i Pürnek Bağdat’ta, Sultan Hüseyin Mirza Horasan’da ve Ebu’l-Feth Bey Kirman’da bağımsız hareket etmeye başlamışlardı. Bu durumdan istifade eden Kızılbaş reisler İsmail’in ortaya çıkmasına karar verdiler. İsmail 12-13 yaşlarında iken Gilan’dan ayrılarak Erdebil’e geldi. Bundan sonra Safevî Devleti’nin kuruluşuna kadar giden uzun bir mücadele devri başladı.

KAYNAKÇA

- Bâli Efendi'nin Mektubu Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 2951-25
- Anonim, *Risale fi Tekfir-i Kızılbaş*, Millî Kütüphane A.Mil.Yz.A 965/1
- Taşköprüzâde 2007: *Osmanlı Bilginleri-eş-Şakaiku'n-Numaniye fi Ulemai'd-Devlet-i Osmaniyye*, (trc. Muharrem Tan), İstanbul.
- Mehmed Süreyya 1996: *Sicil-i Osmani*, c. II, (haz. Seyit Ali Kahraman), İstanbul.
- Osmanzâde Hüseyin Vassâf 2006, *Sefine-i Evliya*, c. III, (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), İstanbul.
- Mustafa Kara 1992: "Bâli Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. V/20-21, İstanbul.
- Evliya Çelebi 2001, *Seyahatnâme*, (haz. Seyit ali Kahraman-Yücel Dağlı), İstanbul .
- Remzi Kılıç 2006; *Kanunî Devri Osmanlı İnan Münasebetleri*, İstanbul.